

PROMIŠLJANJE O ATEIZMU KOD BERNHARDA WELTEA

Suzana Maslač

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Odsjek za filozofiju i povijest
Katedra za filozofiju
suzana.maslac@gmail.com

UDK: 2-335Weltea, B.: 24-58|20. st.
(141.45+27-184.4)
(165.65 +141.45)
329.058.1:141.45
2-423.79

<https://doi.org/10.34075/cs.59.1.8>

Pregledni rad

Rad zaprimljen 11/2023

Sažetak

*Misao o ateizmu velikog njemačkog filozofa religije Bernharda Weltea pokazala se vrlo značajnom i vrijednom za suvremenu filozofsku misao te postaje aktualna i u današnje vrijeme. U ovo vrijeme sve je moguće dokazati, bilo da se radi o različitim vjerovanjima, povjerenju u znanost i znanstvene provjere, tehniku i tehnologiju koja zsigurno uzima maha pred svakim drugim vjerovanjem. Bog je tu postao smetnja. No naš autor će pokazati kako ateizam u današnje vrijeme otvara i neke nove vidike. Tome u prilog će ići njegova misao o dijalogu s našim ateističkim suvremenici, otvorenosti i odgovornosti spram tog dijaloga. Cilj ovoga rada je pokazati kako Welte gleda na pojavu ateizma – kao na nešto što nije strano ili nešto što treba zanemariti, nego sasvim naprotiv, treba govoriti o ateizmu kao onome u kojemu se može naći i ponešto pozitivno – jer i ateizam uvijek pristaje uz neko vjerovanje. Stoga ateizam treba promotriti kao onu pojavu u kojoj se može naći i nešto pozitivno, što u konačnici može odvesti do beskonačne Tajne i temelja svega – Boga. Vidjet ćemo i kako na ateizam gleda II. vatikanski koncil u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* te enciklika pape Pavla VI. *Ecclesiam suam*, koje se na poseban način osvrću na ateizam kao pojavu novog doba i, kako to naš autor veli, povijesnu moć ovog doba.*

Ključne riječi: *ateizam, Bernhard Welte, Bog, Gaudium et spes, Ecclesiam suam*

UVOD

„Zanima nas dublja spoznaja onoga što je sada i što smo mi sami. Jer vjera je duša jednog vremena.“¹

Ateizam je u današnje vrijeme postao svjetska sila.² Za svaku religioznu osobu ta činjenica je velika tajna. Pitamo se: Kako je ateizam moguć? I također: Što je iza toga? Welte započinje svoje promišljanje o ateizmu rečenicom kako je bilo „vremena kada se ateizam činio nemogućim“³. Ovdje naš autor misli prvenstveno na vrijeme srednjeg vijeka kada se ateizam činio donekle nemogućim, dok se s druge strane činilo gotovo samorazumljivim vjerovati u Boga. No, kasnija povijesna iskustva pokazala su da je ateizam ipak moguć i da se proširio svijetom te da se mnogima sada čini samorazumljivim. Najprije se mora reći kako je vjera u Boga moguća, i zasigurno postoje valjani i razumni razlozi za tu mogućnost. Ali nikada se ne može uvjerljivo opravdati ovakvo uvjerenje. To je uvijek, čak i uz najbolje razloge, pitanje slobode, i to one vrste slobode koja se također može uskratiti. Zato možemo slobodno vjerovati u Boga. Ali ne možemo nikoga prisiliti na ovaj uzlet i da prione vjerovanju u Boga. Kako bismo to vidjeli, korisno je prisjetiti se da postoje druge stvari koje su razumne, ali nisu obvezne. Matematičke tvrdnje sigurno se mogu uvjerljivo opravdati, pa oko njih nema spora. Sve se može provjeriti, kao i u teorijama fizike koje se mogu provjeriti tako da nitko razuman u njih neće posumnjati. U prvom dijelu ovoga rada bavili smo se mogućnošću filozofske spoznaje Boga – kao predkoraku promišljanju o ateizmu koji Welte prikazuje u pet ključnih faza. Prva od tih faza govori o neposrednosti našeg postojanja u ovome svijetu; druga faza nam govori o upitnosti toga neposrednoga koje smo zamijetili, tj. o objašnjenju i propitivanju kako sebe samih, tako i svega postojećega; treća faza upućuje na smisao prethodna dva koraka, a to je da svako naše propitivanje ima neki odgovor i taj odgovor nas ne ograničava, nego se otvara horizontu stalno novih pitanja i odgovora; u četvrtoj fazi smo vidjeli kako svako naše zašto ima već prije utvrđen neki zato i da svako naše propitivanje u pozadini ima neku sigurnost, da nešto što neshvatljivo i bezgranično doziva nas iz svega što postoji i iznad svega što

¹ Laura Bonvicini, *Katholizität und Vernunft. Zu Bernhard Weltes Rezeption des existenziellen Transzendierens und des philosophischen Glaubens bei Karl Jaspers*, u: *Philosophischer Glaube und christlicher Offenbarungsglaube*, ur. Markus Enders, Verlag Traugott Bautz GmbH, Nordhausen, 2022., 79.

² Usp. Bernhard Welte, *Gesammelte Schriften III/3. Zur Frage nach Gott*, prir. Holger Zaborowski, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2008., 84.

³ Usp. *Isto*.

je postojeće; peta, ključna faza ovoga promišljanja vodi naše razmišljanje do onog beskonačnog koji dolazi u susret našoj konačnosti. Od Njega jedino sve konačno i postojeće zadobiva svoj pravi smisao. Jezikom religije to beskonačno i bezgranično nazvali smo živim Bogom. Drugi dio rada prikazuje ateizam kao povijesnu moć ovog doba. Čovjek današnjice upućen je na ono unutar-svjetsko, no ipak se pita o smislu svega postojećega i traži odgovor na pitanje o onom »ništa«. Treći dio rada donosi prikaz ateizma i njegovih mogućih oblika gdje smo predstavili negativni, kritički i pozitivni ateizam kao one ključne vrste ateizma, kako ih vidi Welte. U četvrtom, završnom dijelu rada donosimo misao o ateizmu koju donosi II. vatikanski koncil u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*⁴ te Papa Pavao VI. u enciklici *Ecclesiam suam*⁵. Radi se o dva vrlo vrijedna crkvena dokumenta koji zaista mogu otvoriti oči i pružiti nam put kojim nam je poći kako bismo ostvarili dobar suživot sa svakim pojedincem, bio on vjernik ili ateist. Iskreni dijalog pokazao se vrlo važnom i, štoviše, krucijalnom temom kako bi se ostvarili naumi spomenutih crkvenih dokumenata.

1. MOGUĆNOST FILOZOFESKE SPOZNAJE BOGA – KAO PREDKORAK PROMIŠLJANJU O ATEIZMU

Pitanje o filozofskoj spoznaji Boga ima dugu i temeljitu povijest u koju ovdje ne možemo detaljno ulaziti. Umjesto toga predstaviti ćemo najvažniji tip mogućnosti koje nudi povijest filozofsko-teološke misli i promisliti ga u njegovim odlučujućim elementima.

Prema Welteu, ovakvu mogućnost spoznaje Boga treba opisati u pet ključnih faza⁶:

1. Na prvoj razini promatramo sve ono što se pojavljuje kao neposredno u našem postojanju u svijetu, tj. ono što neposredno svjedoči sebi samome. Zatim, ono što nam postaje očito i što možemo shvatiti kao stvarno. To vidimo u različitim oblicima i slikama našega svijeta, kao i ono što mi sami jesmo usred svih tih slika i

⁴ DRUGI VATIKANSKI SABOR, Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu, u: II. VATIKANSKI KONCIL, Dokumenti, Latinski i hrvatski, Zagreb, 2002. (Dalje: GS)

⁵ PAPA PAVAO VI., Enciklika *Ecclesiam suam* - Crkvu svoju, Dokumenti 54, Zagreb, 1979. (Dalje: ES)

⁶ Usp. Bernhard Welte, *Die philosophische Gotteserkenntnis und die Möglichkeit des Atheismus*, u: *Zeit und Geheimnis. Philosophische Abhandlungen Zur Sache Gottes in der Zeit der Welt*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1975., 109.

oblika koje nazivamo svojim svijetom. Sve ono što postoji u ovome svijetu pokazuje nam se kao nešto što uistinu *jest*. To su nebo i zemlja, to su drvo i grm, to su ljudi s kojima suživimo. Stoga, kopula *je* čini da se slaže sve ono što postoji u našem okruženju, time mu priznajemo postojanje. Ta temeljna značajka nije vidljiva samo u strukturama koje se nalaze u našem okruženju nego i u nama samima. I »mi« uvijek postojimo, jesmo, prepoznajemo svoje postojanje. Također, i odnosi su stvarnost koju treba posebno istaknuti. Naime, uvijek imamo kontakt sa stvarima i bićima našeg svijeta na ovaj ili onaj način, kroz razgovor, dijalog, raspravu, jednostavno, rekli bismo, kroz suživot s drugim pojedincima. Upravo zato kopula *je* prepoznajemo kao sveprožimajuću temeljnu značajku našeg postojanja.⁷ Sve u mom svijetu, i sve što sam »ja sam« te svi odnosi koji postoje između mene i svijeta: sve se to u ovom koraku pokazuje kao postojeće, tj. pokazuje se u našem biću. Ovdje se, dakle, radi o neposrednosti našeg postojanja u svijetu;

2. U prvom stupnju prepoznajemo elemente svijeta kao cjeline s kojom se susrećemo, no tu ne prestaje naš unutarnji svijet, niti naše mišljenje i način na koji se s njime nosimo. Karakterističan nemir proizlazi iz podrijetla našeg postojanja, a iz tog nemira proizlazi pokret. Možemo ga shvatiti kao pokret preispitivanja (koji proizlazi iz nas samih) ili kao pokret postajanja upitnim (ako gledamo na nešto iz našeg svijeta).⁸ Ovdje dolazi do izražaja pokret preispitivanja »o svemu«, a tako dolazimo do druge faze mogućnosti spoznaje kako nas samih, tako i stvari oko nas, te u konačnici Boga. Ono što čovjeka razlikuje od svih drugih bića koja poznajemo, jest upravo njegovo propitivanje o svemu postojećem, sve unutar svijeta, pa i »mi« sami postajemo upitni.⁹ Pitanja koja se pritom javljaju su različita, počevši od onog: Što je to što određeno biće/stvar čini takvim/takvom? Zašto stvari stoje u ovakvom odnosu spram mene? Koja im je svrha?, itd. Najvažnijim od ovih pitanja, prema našem autoru, pokazuje se pitanje *zašto?* Zahvaljujući situaciji u kojoj nas bića našeg svijeta, ili mi sami kao biće koje živi u ovome svijetu, izazivaju da postavimo pitanje: Zašto je to tako? Što se u njemu (biću, svijetu) događa? I u konačnici propitujemo upitnost koja je u njegovoj podlozi: što to nama otkriva? Kad god nam nešto postane upitnim, nastaje i određena razlika. Ovdje se radi o neposrednosti *onoga-tamo* što se pojavljuje sada u novom svjetlu. Ono nam pokazuje da *ono-tamo*, u svom čistom postojanju, smatramo nejasnim za

⁷ Usp. *Isto*.

⁸ Usp. *Isto*, 111-112.

⁹ Usp. *Isto*.

nas i kao neodređeno u svom biću. No, to je tako jer zahtijeva objašnjenje i odluku. Stoga, neposredno nije ono što pitanje traži; ono od čega neposredno zadobiva jasnoću i odlučnost jest ono što je od nje ga različito i prema čemu je usmjereno. Pitanje uvijek traži objašnjenje neposrednog, a ne nalazi ga u samom neposrednom. Stvari i bića s kojima se empirijski susrećemo ne daju nam eksplanatorno značenje, ali se o njima raspitujemo. Već unaprijed znamo o čemu pitati, i na neobičan način smo upoznati s tim što i kako pitati, da bismo postigli određeno razumijevanje propitivanog bića ili stvari. Welte nam ovdje ukazuje na važnu stvarnost, a to je smisao bitka bića nad svim bićima, koji se propituje na različite načine kroz sva naša pitanja i već sjaji u prirodi samog mišljenja na takav način da tu bliskost nosimo sa samima sobom, u svojoj vlastitoj nutрини od samoga početka našeg postojanja.¹⁰ To pak dalje znači da odlučujući smisao bitka bića uvijek svijetli ispred našeg puta, ispred svih naših pitanja koja proizlaze iz unutaršnjeg izvora mišljenja, i bez ovog prethodnog svjetla (bitka bića koji je ponad svih bića) ne bismo mogli postaviti pitanje, jer ne bismo znali o čemu pitati. To je prema našem autoru ona bitna stvar koja proizlazi iz druge faze našega puta;

3. Preko ovog drugog puta gdje smo pratili proces propitivanja cijele naše stvarnosti, dolazimo do faze da prepoznamo kako svaki naš odgovor, iz bilo kojeg područja znanja, omogućuje, pokreće i poziva na daljnja pitanja.¹¹ Svaki odgovor je uvijek početak novih pitanja. Svako *zašto* postavlja nove zagonetke i nova pitanja, kako u prirodi, tako i u povijesti, a propitivanju kao da nema kraja. Ovo traganje za odgovorima vodi nas prema horizontu otvorenih mogućnosti iz kojega raste naša začuđenost, upitnost svijeta i svakog bića. Welte će reći da što više dobivamo svjetlosti iz tame, to tama više raste.¹² To pak znači da nam i u ovom koraku cjelokupni smisao svega što želimo spoznati izmiče i biva pomalo neuspješan;

4. Slijedeći jednako nužan proces jest dolazak do odgovora za kojima tragamo. Misleći ljudi suočeni s velikom upitnošću bitka bića ni ovdje nisu sposobni do kraja razumjeti taj isti bitak bića ili ga dokučiti. No, shvaćamo da se nikada ne bismo mogli pitati »zašto« nešto uopće postoji, a ne radije ništa, ako ne bismo već u prethodnim koracima našeg propitivanja pronašli neku sigurnost, nešto što uistinu jest. Dakle, sve nas vodi ka tome da nam je na tajanstven način, u najskrovitijim dubinama našeg mišljenja, već poznato ono

¹⁰ Usp. *Isto*, 112.

¹¹ Usp. *Isto*.

¹² Usp. *Isto*.

što nikada ne možemo u potpunosti razumjeti ili izraziti, a ujedno i ono što nas neshvatljivo doziva iz svega što postoji i iznad svega što postoji. U nastavku ćemo vidjeti što bi to bilo i kuda nas to u konačnici vodi;

5. Ljudska misao gleda onkraj svega postojećega da bi konačno pronašla onu istinu za koju bismo mogli reći da je najdublji temelj svega postojećega, svega konačnoga. No, to što *nadilazi* sve što jest, naše mišljenje dovodi u prostor u kojemu više ne može naći nikakav oslonac. Mišljenje se ne može ovdje uhvatiti ni za što drugo doli za svoj vlastiti zaključak da je nešto ovako ili onako, tj. nama shvatljivo određenje. A svako određenje sa sobom nosi i postavljanje granica. Gdje god utvrdimo da je nešto uistinu takvo kakvim smo ga razumjeli, mi to i ograničavamo, jer izričemo *da je tako, a ne drugačije*. Razmišljanje o tome zašto uopće nešto postoji, dovodi nas do onog beskonačnog i neograničenog, nezamislivog i, reći će Welte, pasti u *bnar koji nema dna* te postojanje ovdje dolazi do ruba i pada u beskraj.¹³ U tom smislu, razmišljanje je ovdje došlo do najudaljenijih stvari. No, s druge strane, ono najudaljenije čini nam se i onim najskrovitijim i najjiskonskijim i, u tom smislu, najbližim. Ovdje uviđamo samo obris onoga bezgraničnog, beskonačnog, koje dolazi u susret našoj konačnosti. Od Njega jedino sve konačno i postojeće zadobiva svoje pravo objašnjenje i svoj smisao za postojanje. Sve ovo nas dovodi pred Onoga koji se jezikom religije naziva živim Bogom.¹⁴

Iz ovog promišljanja puteva spoznaje Boga daju se nazrijeti prvi nacrti onoga što može čovjeka navesti da povjeruje u to neshvatljivo i da mu povjeri sebe i svoj svijet, no s druge strane može se dogoditi i da čovjek krene drugim putem – putem ateizma, koji ne mora nužno biti nešto negativno, nego proizlazi iz čovjekove slobode i slobodnog odabira, a o kojemu ćemo u nastavku progovoriti.

2. ATEIZAM KAO POVIJESNA MOĆ OVOG DOBA

Ako krenemo od beskonačne tajne koja nosi sav naš opstanak i svemu daje smisao, postaje nam vrlo jasno da se u to isto iskustvo ljudske povijesti i božanskog Boga – može i treba uključiti i onda pokušati objasniti jedan sasvim poznat fenomen, a to je ateizam. Danas se ateizam proširio diljem svijeta i o njemu treba govoriti. Sama filozofija religije ima dobar razlog pozabaviti se i tim vidom nijekanja religije – ateizmom. Ateizam je postao povijesna moć ovog doba: „Ateizam je postao povijesna moć ovog doba. To je posve novi

¹³ Usp. *Isto*, 116.

¹⁴ Usp. *Isto*, 116-117.

i zaprepašćujući fenomen, kojeg u toj širini i dimenziji nikada do sada nije bilo u povijesti čovječanstva.“¹⁵

Nadalje, naš autor napominje kako sva razmišljanja o Bogu ne moraju nužno rezultirati pristankom uz, nego je uvijek otvoren prostor za čovjekovu slobodu, koji će sam odlučiti da li će pristati uz misao o Bogu ili pak ne. Suvremenog čovjeka zaokupljaju mnogobrojna pitanja, pitanja koja mu obilježavaju svakodnevnicu i pred dnevnim zadaćama – često pitanja o Bogu i smislu svega što jest – postaju suvišna. Iz tog razloga ta pitanja o onom posljednjem i krajnjem, pa i Bogu ponekad izostanu.

Čovjek današnjice je više upućen na ono unutar-svjetsko i sve što treba učiniti u određenom trenutku ili danu. Ipak, ako se čovjek započne pitati o smislu svega postojećega i u konačnici postavi pitanje o onom »ništa«, tada to pitanje može i preplašiti jer znakovi koji dolaze od tog »ništa« često su nečujni i vrlo tihi. Štoviše, taj znak je prije svega takav da od sebe odbija i plaši te se čovjek nerado upušta u promišljanje i suočavanje s onim što može smatrati ništavnim.¹⁶ No, ako se ipak odluči suočiti s tim, vrlo brzo može uvidjeti pozitivnu stranu tog pitanja i ono što je uistinu dano. No, treba napomenuti kako nema ničega što bi čovjeka prisililo da se upusti u promišljanje tog što nazivamo »ništa«. Na ovome mjestu treba uputiti na čovjekovu slobodu odlučivanja, koji sam može odlučiti hoće li pristati ili pak neće uz to što nazivamo »ništa«, a što je u konačnici ono »Sve«. Ako čovjek ipak dospije tako daleko da izdrži ono »ništa« na koncu svih krajnjih pitanja, te da nasluti njegovu dvoznačnost, opet nema ničega što bi ga sililo da u tomu nasluti beskonačnu, pozitivnu i božansku tajnu.¹⁷ Na taj način dolazimo do onoga što nazivamo etičkim postulatima i područjem etike. Naime, područje čovjekove osobne slobode pripada upravo onom što nazivamo etičko. Tu nema govora o prisili ili nužnosti postavljanja takovog pitanja, nego sve

¹⁵ Bernhard Welte, *Filozofija religije*, prev. Stjepan Kušar, Matica hrvatska, Zagreb, 2016., 142; i usp. Bernhard Welte, *Gesammelte Schriften III/2. Kleinere Schriften zur Philosophie der Religion*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2008., 59-106. U djelu *Kleinere Schriften zur Philosophie der Religion* Welte donosi misao da u vremenu globalizacije pitanje biti religije stoji u fokusu i predstavlja ključno pitanje koje zanima budućnost čovječanstva. U ovom djelu naš autor pokazuje kako je, s jedne strane, religijski odnos postao neophodan i povezan s ljudskim dostojanstvom, a s druge strane pokazuje i kako se taj religijski odnos suočava sa sveprisutnim nihilizmom i ateizmom. Oni su u tzv. temeljnom nacrtu »patologije religije«, koja se pak bavi mogućim oblicima zloupotrebe i izvrtanja vjere i u konačnici prikazuje pitanje odnosa među svjetskim religijama.

¹⁶ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 144.

¹⁷ *Usp. Isto*.

mogućnosti ostaju otvorene i pridržane samo čovjeku – pojedincu, koji se odlučuje »za« ili »protiv« pristajanja uz ono »nešto«. Čovjeku i njegovoj konačnoj slobodi pripada da sam odlučuje i u slučaju da uskrati pozitivan odgovor na ono što izmiče njegovoj konačnosti, ipak uvijek mu ostaje otvorena mogućnost toga da pristane.¹⁸ Slijedom toga, dolazimo do zaključka da: ni jedno pristajanje »za« ili »protiv« nije konačno.

Krajnje pitanje o »odakle?« i »čemu?« sveg bića ne nosi sa sobom ništa konačno niti nužno. U tom smislu Welte veli: „bezuwjetna odlučenosť istine sveg bića ne prinuđuje, koliko god bila jasnom onomu tko ju je vidio.“¹⁹ No, kako ju je lako zastrti, tako se ovdje lako ustupa mjesto skepsi ili još bolje nihilizmu²⁰, koji su u tom slučaju itekako održivi. Razlozi da se i jedno i drugo prevlada, u pogledu beskonačne i bezuwjetne tajne Boga svakako su ozbiljni, no nikoga ne mogu prisiliti za pristajanje »za« ili »protiv«. ²¹ Treba reći i da povijesna sjećanja i velika iskustva Boga kroz povijest nisu isključiva i ne mogu utjecati na mogućnosť pojave ateizma. Dobar primjer za našeg autora je Auguste Comte, koji započinje svoje djelovanje jednom, možemo to tako reći, religioznom fazom, koja kasnije prelazi u onu metafizičku i na koncu fazu pozitivne znanosťi i tu ostaje.²² Upravo sve spomenute mogućnosťi pristajanja za vjeru u Boga, u ono vječno i bezuwjetno ili pak izjašnjavanje protiv, ostavljaju slobodan prostor za daljnje promišljanje o ateizmu i njegovim mogućim oblicima.

¹⁸ Usp. Bernhard Welte, *Gesammelte Schriften II/1. Denken im Begegnung mit den Denkern I: Meister Eckhart, Thomas von Aquin, Bonaventura*, prir. Bernhard Capet, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2007., 246-261.

¹⁹ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 144-145.

²⁰ Kada se radi o nihilizmu, svakako treba spomenuti Nietzschea, o kojemu Welte piše u svom djelu *Nietzsches Atheismus und das Christentum*. Welte Nietzscheov ateizam shvaća negativno, ne samo kao negaciju kršćanskog i religioznog *per se*, već i kao negaciju povijesnog kršćanstva utemeljenog na radikalnoj želji za cjelovitim, uspješnim i svemoćnim ljudskim bićem. Ipak, Welte priznaje da pravilno shvaćen Nietzscheov ateizam postaje pokazatelj velike milosťi koja sjedinjuje božansko i ljudsko i time spašava čovjeka koji se sam ne može spasiti, a kršćanska vjera upravo donosi sjedinjenje božanskog i ljudskog u Isusu Kristu. Na tom mjestu Welte kaže kako i Nietzscheov ateizam može pridonijeti boljem razumijevanju krize govora o Bogu, koja je sve očitija i kod vjernika i kod nevjernika. Usp. Bernhard Welte, *Nietzsches Atheismus und das Christentum*, Hermann Gentner Verlag, Darmstadt, 1958., 55-69.

²¹ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 145.

²² Comteovo shvaćanje povijesťi i sadašnjosťi vidljivo je u autora Ernsta Topitscha. Usp. Ernst Topitsch, *Vom Ursprung und Ende der Metaphysik. Eine Studie zur Weltanschauungskritik*, Springer, Wien, 1958., i *Mythos, Philosophie, Politik. Zur Naturgeschichte der Illusion*, Rombach, Freiburg i. Br., 1969.

3. ATEIZAM I NJEGOVI MOGUĆI OBLICI

Uz osnovno značenje riječi ateizam, koje je u stvari negacija Boga, odnosno »božanstva« u čisto etimološkom smislu, valja napomenuti da ateizam obuhvaća u širem smislu nevjerovanje u Boga i ravnodušnost prema njemu u praktičnom životu. Nevjerovanje je u biti odbijanje da se prizna Bog o kojemu govore objavljene religije, dok je ateizam nepriznavanje opstojnosti Božje, odnosno »božanstva« u svim njegovim oblicima.²³ Kada se radi o pojmu ateizma, u našeg autora on je promatran trojako – kao negativni, kritički i pozitivni ateizam. U nastavku ćemo pokušati objasniti na koji način Welte tumači navedene vrste ateizma.

3.1. Negativni ateizam

Prvi oblik ateizma, prema Welteovu mišljenju, nastaje na način da se ljudsko biće intenzivno usmjerava spram raspoloživog bića te mu sve drugo za njegovu orijentaciju u svijetu nije više toliko bitno.²⁴ Ovakvo razmišljanje vodi ka tome da pojedinac postaje siguran da nema ničeg drugog doli onog bića i svijeta koji je lako vidjeti, ustanoviti njegovo postojanje, i u konačnici prihvatiti. Naš autor je mišljenja da se u takvoj svijesti Bog više ne pojavljuje i samo pitanje o Bogu mora izostati.²⁵ U negativnoj mogućnosti ateizma nema nikakve pozitivne izjave o postojanju Boga, čak se i ne potvrđuje da Boga nema, nego misao o Bogu i uopće problem Boga potpuno otpada. U ovakav oblik ateizma ubrajamo neke verzije pozitivizma i neopozitivizma, kao i kritički racionalizam.²⁶ Upravo taj sklop nabrojanih verzija negativnog ateizma tvori i jednu verziju marksističkog ateizma. Marksizam sam polazi od toga da se društvenopovijesni proces da napraviti, pa onda tu izvedivost i totalizira.²⁷ Ukratko, samo ono što se da napraviti, je ono važno i jedino to ima neku vrijednost. Shodno tome, takvo shvaćanje svijeta i stvarnosti visoko cijeni znanost i tehnologiju. Novac je prema Marxu »istinska prava moć« i predstavlja »pravu stvaralačku snagu«. ²⁸ Moć, zato što

²³ Usp. Hrvoje Lasić, *Fenomenologija i filozofija religije*, Filozofski niz, Zagreb, 2012., 115.

²⁴ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 146.

²⁵ Usp. *Isto*.

²⁶ *Isto*.

²⁷ *Isto*.

²⁸ Usp. Stjepan Radić, *Geneza Marxova ateizma – Pogled iz kuta Tome Vereša*, *Obnovljeni Život* 70 (2015.) 4, 452-472, ovdje 466-467.

čovjeku u bitnome olakšava put u postizanju mnogih ciljeva, tj. ono što nije u stanju ostvariti vlastitim naporima, čovjek zamjenjuje novcem. Konačno, stvaralačka snaga novca sadržana je u tome što on iluzorne želje pretvara u realnost.²⁹ Čovjek se na taj način klanja novcu i onom materijalnom, no je li to dovoljno? Može li na tom putu čovjek doživjeti potpuno ispunjenje svoga života i zadobiti toliko tražen smisao svega?

Naime, u samoj strukturi negativnog ateizma treba obratiti pažnju na dva ključna momenta. Jedan je usmjerenje na biće u njegovoj raspoloživosti i ustanovljivosti, i iz toga proizlazi svijet znanosti i tehnike. U znanosti i tehnici promišljeno se postupa tako kao da Boga nema, zapravo: „as if God does not exist“, kako je rekao Hugo Grotius.³⁰ To je metodičko polazište novovjeka znanosti, koja tamo gdje je ovladala cjelokupnim opstojanjem u svim područjima života smatra nepotrebnim uopće postaviti pitanje o Bogu.³¹

Ono što se događa jest sljedeće: totalizira se i apsolutizira načelo znanosti i tehnologije. Tvrdnja koja iz tog totaliziranja proizlazi jest da se sve može znati na način empirijske znanosti. Samo ono znanstveno provjerljivo i dokazivo jest ono istinito i vrijedno. Naravno, to ima za posljedicu da pitanje o Bogu izostaje i uopće nije potrebno. No, treba imati na umu da se ne može empirijski dokazati da je sve empirijski dokazivo. Ako se u to vjeruje, ipak se radi o nekoj vrsti vjerovanja. Ako iz načina znanstvenog življenja i života nastaje negativan ateizam, to znači da otpada pitanje o Bogu, no ono ipak ne nastaje iz same znanosti, nego iz jedne u njoj djelatne tendencije ili vjere i u tome se nalazi temelj ove vrste ateizma.³² Na ovaj način negativni ateizam postaje pozitivan.

Naš autor svoje promišljanje zaključuje sljedećim iskazom: „nešto uvijek pokreće čovjeka da vjeruje kako može proizvesti i znati, i da to što pokreće čovjeka je isto neka volja. U tome prepoznajemo pozitivni korijen danas tako raširenog negativnog ateizma“³³. Osim negativnog, pojavljuje se još jedan mogući oblik ateizma, koji Welte naziva kritičkim ateizmom.

²⁹ Isto.

³⁰ Usp. Hugo Grotius, *Rights and Civilizations. A History and Philosophy of International Law*, Cambridge University Press, 2019., 25-51.

³¹ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 83. (pogledati referencu 57).

³² Usp. Isto, 148.

³³ Isto.

3.2. Kritički ateizam

Druga mogućnost pojavljivanja ateizma je kritički ateizam. Ako se ostavi mogućnost da Bog može postojati i da se poput nekih drugih stvari može misliti, tada se načelno može znati i ustvrditi ponešto o Bogu. Tada zapravo nastaje privid da bi se Bog mogao odrediti kroz neku definiciju i da bi u toj odredbi mogao postati predmet znanja.³⁴ No, to najčešće ima negativnu posljedicu, koja poništava sve ono što nazivamo Božjom transcendencijom i ona biva na neki način unakažena. Tada Bog više ne bi bio tajna, nego nešto što se može spoznati i znati. Bog koji bi se na taj način mogao spoznati, i naposljetku znati. Takav Bog bi stupao u kritičku konkurenciju sa svim ostalim unutar-svjetskim iskustvima koja se mogu znati.³⁵

Netom izrečeno vodi k nastanku različitih proturječja. Welte kao primjer navodi pojam »Božje pravednosti«, o kojoj vjerujemo da nešto znamo. Takvo znanje dolazi u proturječje s onim unutar-svjetskim iskustvom postojanja nepravde u svijetu. Upravo iskustvo nepravde u svijetu i kritičko promišljanje o istomu vodi ka tome da se na koncu napusti taj Bog kojega se može znati. Iz razloga nepravde, koja se događa u svijetu, takvog »Boga kojeg se može znati« čovjek podvrgava kritici.³⁶ Uslijed toga nastaje ateizam koji možemo nazvati kritičkim. Naš autor nam ovdje ukazuje na marksistički ateistički sustav, koji možemo prepoznati u postupcima koje koristi i kritički ateizam. Onaj koji Boga promatra kao biće i kao onoga kojeg se u njegovoj bićevnosti može znati, taj raspolaže svojim znanjem, svojim pojmom i svojom definicijom Boga.³⁷

Takva misao biva sveobuhvatnija i moćnija od tek nekog pojmovno mišljenog Boga. Najbolji primjer za Boga koji može biti mišljen i koji mišljenjem može biti podvrgnut kritici, vidimo kod Nietzschea, koji je tako mišljenog Boga „srušio i ubio“³⁸. Takva filozofija prepoznaje snagu i nadmoć mišljenja koje se uzdiže ponad Boga. To je, prema našem autoru, najdublja strana kritičkog ateizma. Taj (kritički ateizam) će reći da se u znanju i činjenju može, a i treba svime ovladati.³⁹ Upravo u tome pronalazimo sličnost kritičkog s onim već prije spomenutim negativnim ateizmom.

³⁴ *Isto*.

³⁵ Usp. *Isto*, 148-149.

³⁶ Usp. *Isto*.

³⁷ *Isto*, 149.

³⁸ Usp. Friedrich Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*. Nikol Verlag, Hamburg, 2022., 8.

³⁹ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 149-150.

No, ni tu nije kraj promišljanju mogućnostima na koje se ateizam sve pojavljuje i ostaje nam vidjeti Welteovo tumačenje još jedne mogućnosti ateizma koji se naziva pozitivnim ateizmom.

3.3. Pozitivni ateizam

Kod negativnog i kritičkog ateizma vidjeli smo tendenciju da oba sadržavaju neki impuls koji tjera čovjeka da nešto uistinu i sa sigurnošću zna, te hoće i zahtijeva cjelinu. Taj impuls se ostvaruje ili kroz znanost i tehniku ili kroz racionalnu kritiku. Razvija se »pathos«, odnosno strastveni zanos slobode, koji načelno ne trpi nikakav vid ograničenja.⁴⁰ Upravo taj strastveni zanos slobode te volja vode k tome da se na koncu moraju susresti s Bogom za kojega se kaže da ne postoji. Welte ovdje kaže sljedeće: „On na kraju mora potpuno izokrenuti ostatke misli Boga, ukoliko je još ostala živom, i prikazati je kao nešto nesnosno i uznemiravajuće, a uz to još i glupo, naime nešto što se ne može znanstveno ustvrditi.“⁴¹ Ovdje se pitamo o tome kako uopće tumačiti ovaj veliki prolom volje za cjelinom? Odgovor se nalazi u tome što čovjeka uvijek vodi ideja da, iako je konačan, želi biti sveznajuć i svemoguć, konačno i božanski. Čovjek ovu ideju pokušava realizirati svim svojim konačnim i ograničenim snagama – snagama i mogućnostima svojega vlastitoga svijeta. U tom trenutku nastaje pozitivni i, kako će Welte reći: borbeni ateizam. Upravo, pozitivni ateizam daleko je od toga da stvar Boga naprosto pusti na miru, kao što ju je na početku pustio negativni ateizam, već upravo suprotno, on uvijek aktivno i polemički postavlja negaciju Boga.⁴² Welte se ovdje poziva na Nietzscheovu filozofsku misao i kaže da je upravo „Nietzsche onaj koji je toj mogućnosti dao najveći izraz i koji je vidio uznemiravajuću vezu između Božje smrti i volje za moć, te koji je to istodobno signalizirao povijesnu zgodu koja i nadalje određuje novovjeko ljudstvo na katkad skriven, ali vrlo naglašen način.“⁴³ Na ovom mjestu naš autor prepoznaje korijen marksističkog ateizma, koji pokušava konačnog čovjeka uzdignuti i navesti na misao da sve može spoznati svojom ljudskom snagom i inteligencijom. To je u osnovi jedan zahtjev koji sam sebe hoće vidjeti kao apsolutnog i svemoćnog i do punog izražaja dolazi

⁴⁰ Usp. *Isto*, 150.

⁴¹ *Isto*.

⁴² Usp. *Isto*, 151.

⁴³ Usp. Bernhard Welte, *Nietzsches Atheismus und Christentum, Gesammelte Schriften II/2 Denken in Begegnung mit den Denkern: Hegel – Nietzsche – Heidegger*, ur. Holger Zaborowski, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2007., 47-83.

upravo kroz politiku marksističkih sustava za vladavinom. Imajući na umu netom izrečeno, uviđamo sličnost s Nietzscheovom voljom za moć, jer pred tom voljom i pred tim zahtjevom nema mjesta za Boga.⁴⁴ Očito je da je taj pozitivni ateizam najčišći i najistinitiji jer je najmanje zastrti lik ateizma, on na svjetlo dana iznosi skriveni korijen svih ateizama; ono što smo u negativnom i kritičkom ateizmu vidjeli kao skriveno, to ovdje otvoreno izlazi u neskrivenost.⁴⁵

Iako se može činiti da se pozitivni ateizam razlikuje od ostalih mogućnosti ateizma, ipak su oni vrlo srodni u konačnom razmišljanju i zaključivanju, posebice kada se radi o Bogu i uopće potrebi za Njegovim postojanjem. Odatle za Weltea slijedi: da će ostati tajna zašto je ateizam i kada postao tako velika svjetska sila i sudbinski put novovjekovnog čovjeka. Iz tog razloga u nastavku ćemo vidjeti kako o ateizmu razmišljaju pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« i enciklika pape Pavla VI. »Ecclesiam suam«.

4. ATEIZAM – POGLED KROZ PRIZMU PASTORALNE KONSTITUCIJE »GAUDIUM ET SPES« I ENCIKLIKE PAPE PAVLA VI. »ECCLESIAM SUAM«

U promišljanju o ateizmu bilo bi uputno progovoriti i pozvati se na pastoralnu konstituciju »Gaudium et spes« te encikliku »Ecclesiam suam«, koje su progovorile o ateizmu i načinu na koji se susretati s onima s kojima ne dijelimo isto mišljenje, ali s kojima možemo postići razgovor i susret te se otvoriti plodonosnom dijalogu.

Pogledamo li prvo pastoralnu konstituciju »Gaudium et spes«, uviđamo kako već na samome početku govori o unutrašnjoj povezanosti Crkve s čitavim svijetom. Sabor se obraća cjelokupnom ljudskom svijetu i stavlja se u službu čovjeka. O tome najbolje svjedoči sljedeći citat pastoralne konstitucije: „Crkvu pri tome ne vodi nikakva zemaljska ambicija, ona želi samo jedno: nastavljati pod vodstvom Duha Tješitelja djelo samoga Krista koji je došao na svijet da posvjedoči istinu (usp. Iv 18,37), da spasi, a ne da sudi; da služi, a ne da mu drugi služe.“⁴⁶ Položaj čovjeka u suvremenom svijetu vodi nas ka tome da se taj isti čovjek susreće s različitim promjenama u društvu i uvijek novim ponudama koje se trude ponuditi rješenje na vječna ljudska pitanja, pitanja smisla sadašnjega i budućeg živo-

⁴⁴ Usp. *Isto*, 20.

⁴⁵ Usp. Bernhard Welte, *Filozofija religije*, 151.

⁴⁶ GS, 3.

ta. U tom smislu, »Gaudium et spes« prepoznaje duboke društvene, psihološke, moralne i vjerske promjene u čovjeku i svijetu u kojem živi. U broju 7. Konstitucija navodi kako ateizam i napuštanje religioznog života nije više rijedak slučaj, nije to više ni individualna pojava, nego se sve više i sve češće susrećemo upravo s nijekanjem Boga i religije. Štoviše, danas se takav stav prikazuje kao onaj koji nužno prati svaku vrstu znanstvenog napretka i nekog novog humanizma. Ovakav humanizam Welte prepoznaje kao novu vrstu humanizma, koji će biti utemeljen na kršćanskom duhu, gdje polazimo od toga da je svaki čovjek stvoren na Božju sliku i priliku, gdje obrazovanje treba usmjeriti tako da zadobije humani karakter i svakom pojedincu se obraća na posve isti način – kroz humano djelovanje i napose s dobrom namjerom.⁴⁷ U broju 8. Konstitucija govori o neuravnoteženosti modernog svijeta, naglim promjenama koje vode ka tome da pojedinac duboko proživljava nesklad između suvremenog praktičnog intelekta i onog teoretskog mišljenja, a to pak rezultira uzajamnim nepovjerenjem i neprijateljstvom te sukobima u kojima je čovjek u isto vrijeme i uzrok i žrtva. A o onome što pridonosi ateizmu Konstitucija lijepo donosi sljedeći citat: „Ateizmu kao pojavi novog doba, pogoduje religiozni nemar, iskrivljeni pojam Boga, materijalizam i reakcija suvremene bijede protiv religija i kršćanske vjere s kojima život više nije u skladu.“⁴⁸ Iz toga razloga »Gaudium et spes« ateizam ubraja u vrlo ozbiljne pojave našega vremena. Pa tako neki, koji se deklariraju ateistima, Boga izrazito niječu; drugi drže da ništa o Bogu ne možemo sa sigurnošću reći; treći pak pristupaju pitanju o Bogu takovom metodom da ona u konačnici daje dojam da pitanje o Bogu nema nikakva smisla.⁴⁹ U Konstituciji se ističe i to da oni koji se svojevolumeno udaljuju od Boga, nisu bez krivnje, ali isto tako odgovornost imaju i vjernici. Naime: „zanemarivanjem vjerskog odgoja ili netočnim i pogrešnim izlaganjem nauke ili također nedostacima svoga religioznog, moralnog i socijalnog života, pravo lice Boga i religije prije zakrivaju nego otkrivaju.“⁵⁰ Kada se radi o stavu Crkve prema ateizmu, u broju 21. saznajemo kako Crkva sa žalošću odbacuje pogubne nauke i postupke koji su u proturječju s razumom i koji ugrožavaju čovjekovo dostojanstvo. Na ove riječi se nadovezuje sljedeći citat: „Zagonetka života i smrti, krivnje

⁴⁷ O ovome sam pisala detaljnije u: O ideji humanog obrazovanja utemeljenog na kršćanskom duhu prema Bernhardu Welteu, u: *Bogoslovska smotra* 93 (2023) 4, 623-637.

⁴⁸ GS, 19.

⁴⁹ Usp. GS, 19.

⁵⁰ GS, 19.

i patnje ostaje često puta bez rješenja, ako se ostane bez božanskog temelja, te tako ljudi nerijetko padaju u očaj.⁵¹ Ipak, Crkva uvijek nastoji otkriti u duši ateista koji su to razlozi za njegovo nijekanje Boga i vodi ju ljubav prema svakome čovjeku. S tim u svezi, u broju 21. »Gaudium et spes« govori o tome kako Crkva nudi i lijekove koji mogu poslužiti protiv ateizma, a to su jasnije izlaganje crkvenog nauka, djelotvorna vjera i bratska ljubav. Crkva se trudi shvatiti ateistički duh, suprotstaviti istinu o spoznaji Boga i eshatološku nadu; ona smatra da i ateisti mogu pridonijeti obnovi svijeta te ih iskreno poziva na dijalog i u konačnici se protivi bilo kakvoj diskriminaciji između onih koji vjeruju i onih koji ne vjeruju, ističući, pri tome, slobodu pripadnu svakome čovjeku. Autor Mijo Škvorc donosi veliku misao II. vatikanskog sabora „rasteretiti današnje ateiste. Dići s njih onu pretešku i nesnosnu odgovornost za gubitak Boga u svijetu. Sabor je mnogo toga razjasnio i olakšao. Židove je primirio, jer nisu nužno odgovorni za zločin golgotškog Bogoubojstva; odijeljene kršćane je razveselio, dignuvši staru anatemu. Ateistima je prišao s mnogo ljubavi i kazao, da je odgovornost za ateizam – podijeljena. Dio krivice počiva na savjesti onih, koji svjesno otklanjaju Boga i zavode druge. Ali je dobar dio krivnje na vjernicima svih religija – i na kršćanima.“⁵²

To pak dalje znači da svi moramo sagledati u vlastitoj nutrini koji je dio naše odgovornosti za nastanak i pojavak ateizma i deklariranih ateista. Zapitati se o tome jesmo li i kako tome pridonijeli te pokušati naći rješenje za isto. Drugi vatikanski koncil želi shvatiti i „otkriti u dušama ateista sakrivene uzroke zašto niječu Boga. To znači – dijagnostički upoznati rane i samu povijest infekcije; prognostički odrediti lijek te smireno i hrabro kroz dijalog hrabriti“⁵³. Otkriti uzroke ateizma velik je posao, uočiti sve prilike i sisteme koji su tome pridonijeli, uzroke koji su doveli do toga da se formira duh nepovjerenja i u konačnici duh nevjere. Stoga, „treba pronaći gdje to točno sumnja započinje i otkuda toliko nepovjerenje u apsolutnu istinu; školovanje znanstvene i tehnizirane moderne svijesti, naglašenu želju za osvajanjem, slobodom i vlašću, čežnju za progresom i čovjekovim uzdignućem – osobito u eksploataciji kapitalizma i kolonijalizma, dinamičan akcenat postavljen na rad, povijest, uspjeh; gubitak povjerenja u sve mitsko i nedokazivo, a zatim i u

⁵¹ GS, 21.

⁵² Mijo Škvorc, Koncil i suvremeni ateizam, *Bogoslovska smotra* 36 (1966) 2, 230-251; ovdje 239.

⁵³ *Isto*, 245.

sve nevidljivo i neobjašnjivo“.⁵⁴ To je posao profesora religije i povijesti filozofije koji kroz svoj dijalog s ateistima mogu pronaći odgovore na postavljena pitanja i pokušati naći put pomirenja i dijaloga između suprotnih stavova i mišljenja.

Neki od lijekova koji mogu pomiriti razlike između oprečnih stavova i mišljenja, a koje Sabor u svojoj duhovnoj ljekarni nudi jesu: prikladno izlaganje nauke kako bi se ona u Duhu Božjem učinila prikladnom za duh čovjekov; te sveukupni život Crkve i njezinih članova koji treba živjeti imajući uvijek na umu objavu živoga i prisutnoga Boga, kroz živu i djelotvornu vjeru koja sve poteškoće razumijeva i nadvladava.⁵⁵ Konstitucija ističe kako su ateisti pozvani čitati poruku Koncila i njima je Sabor ljubazno uputio poruku poziva da otvorenim srcem promotre Kristovo Evanđelje.⁵⁶ U tome se zapravo nalazi ključna poruka ove Konstitucije, u tome je i „osuda naše nedosljednosti i veličina Kristove dosljednosti. Ako mi još uvijek možemo stvarati ateiste, Krist ih jedini može osvjedočiti. Evanđelje treba prenositi bez iskrivljenja i širiti dostojanstvo ljudskog poziva te vratiti nadu onima koji očajavaju“⁵⁷.

Naposljetku, kada se radi o Pastoralnoj konstituciji »Gaudium et spes«, treba uputiti na to što je ona donijela svijetu 1964. godine kada je pisana i što može donijeti svijetu danas. Konstitucija je orisala humanizam kakav treba biti i kako ga živjeti, a u njezinu središtu je ljudska osoba kao slobodna i odgovorna, te povezala čovjekovo djelovanje s nadnaravnim blagoslovom. Stoga, „humanizam novog, saborskog čovjeka neće miješati ono Božje i ono ljudsko, ali će odbaciti pretjeranu ljudsku autonomiju, jer bez Boga čovjek ostaje nezamisliv i neostvariv“.⁵⁸ Ono što proizlazi iz Konstitucije, jest želja za pravim, istinskim dijalogom koji će biti popraćen djelima milosrđa i oprostjenja, bilo prema vjerniku ili nevjerniku, uvažavati i pomiriti razlike između različitih mišljenja i vjerovanja te posvjedočiti vlastitim životom Onoga koji sve nadilazi, osobnog Boga koji čuje poziv čovjekov i na njega uvijek odgovara.⁵⁹

Još jedan vrijedan crkveni dokument koji svakako treba spomenuti kada se radi o ateizmu jest enciklika »Ecclesiam suam

⁵⁴ *Isto*.

⁵⁵ Usp. *Isto*, 244-245.

⁵⁶ Usp. GS,

⁵⁷ Usp. Mijo Škvorc, *Koncil i suvremeni ateizam*, 247.

⁵⁸ Usp. *Isto*, 250.

⁵⁹ O ovome sam pisala u: *Molitva šutnje, govora i kulta kao načini izvršenja religije u filozofiji Bernharda Weltea. Prikaz temeljnih aspekata*, u: *Diacovensia* 28 (2020) 4, 465-479.

– Crkvu svoju«. Ova enciklika donosi i propovijeda dijalog koji je zapodjenuo još Papa Ivan XXIII., a Papa Pavao VI. dragocjenu misao o dijalogu predstavio u istoimenoj enciklici.⁶⁰ Posebna vrijednost enciklike »Ecclesiam suam« dade se iščitati iz njezine posvećenosti ne samo koncilskom dijalogu unutar Crkve već i ekumenskom dijalogu sa svim ljudima dobre volje, svima onima koji su spremni i otvoreni za dijalog.

Ovakav dijalog poznat nam je i po tome što ga je Bog u pravadna vremena započeo i on ulazi u bit poslanja Crkve (Mk 16, 15). Crkva prepoznaje nužnost dijaloga i dužnost svog misionarskog poslanja – dužnost evangelizacije koja će poslužiti vječnom spasu ljudi.⁶¹ Crkva ovdje ima za cilj stupiti u dijalog s čitavim čovječanstvom, a teološka načela takovog dijaloga nisu samo ovozemna nego svoje ishodište imaju u onostranosti, odnosno u samome Bogu. Istaknut ćemo koja su to teološka načela dijaloga prema Papi Pavlu VI. Papa ih sažima u šest ključnih točaka:

„prvo - u dijalogu spasenja - Bog je početak (usp. 1 Iv 4,10). I mi, dakle, a da ne čekamo da nas ljudi pozovu, treba da povedemo dijalog; drugo – dijalogu spasenja – pokretač je čista ljubav, božanska dobrota (usp. Iv 3,16). Gorljiva, dakle, dušeljubitiva, a ne koristoljubiva ljubav treba biti pokretač našeg dijaloga; treće – dijalog spasenja nije otpočeo u omjeru sa zaslugama onih kojima je bio upravljani, a još manje u omjeru s uspjehom ili neuspjehom (usp. Lk 5, 31). I naš dijalog treba da bude bezgraničan, bez proračuna; četvrto – dijalog spasenja, kako ga je otpočeo Bog, sav se odvija u ozračju slobode. Bog svakomu upravlja poziv na ljubav; pritom nikoga ne prisiljava (usp. Mt 12,38); peto – dijalog spasenja bio je svima pristupačan (usp. Kol 3,11). Tako i naš treba biti uistinu katolički, barem potencijalno sveopći, sposoban da se priključi svakome čovjeku dobre volje; šesto – dijalog spasenja bio je redovito postepen, susljedno razvojan, idući od neznatnih početaka k punim uspjesima (usp. Mt 13,31).“⁶²

Stoga, naš dijalog treba biti obazriv, treba čekati pravi trenutak kada ga započeti i pristupiti onome s kojim smo u dijalogu na jedan ljudski i jednostavan način te uvijek s uvažavanjem svog sugovor-

⁶⁰ Usp. Bonaventura Duda, *Dijalog Crkve i svijeta*. Uz encikliku pape Pavla VI »Ecclesiam suam – crkvu svoju«, *Bogoslovska smotra* 35 (1965) 1, 1-5; ovdje 1.

⁶¹ Usp. ES, 66.

⁶² Bonaventura Duda, *Dijalog Crkve i svijeta*. Uz encikliku pape Pavla VI »Ecclesiam suam – Crkvu svoju«, 2-3.

nika. Kada se radi o metodologiji dijaloga, on treba biti na sljedeći način postavljen:

„prvo – dijalog treba biti jasan. Dijalogom se uspostavlja uzajamni susret i prijenos misli, treba biti prilagođen slušateljstvu; drugo – dijalog koji Kristova Crkva pokreće mora biti opečaćen temeljnom Kristovom značajkom, a to je blagost (usp. Mt 11,29). Takav blagi dijalog ne smije biti ni ohol, ni zajedljiv, ni uvredljiv. On nije zapovjednički niti nametljiv. Istina koju dijalog želi iznijeti na vidjelo ne zahtijeva da bude miroljubiv, izbjegava žestinu, strpljiv i velikodušan; treće – Crkveni dijalog je pun povjerenja. Naša riječ s povjerenjem pristupa sugovorniku. Omogućuje mu da i on s nama bude povjerljiv. Zato dijalog treba promicati prijateljstvo; četvrto – našem dijalogu je svojstvena pedagoška razboritost. Trebamo studijski upoznati na što je naš sugovornik osjetljiv da mu razumno prilagodimo sebe, svoj pristup i nastup kako mu ne bismo bili nemili i nerazumljivi.“⁶³

Nameće nam se zaključiti kako je poziv na dijalog vrlo aktualan i u današnje vrijeme, dijalog treba biti vođen sa svakim tko pristaje biti nam sugovornikom. Treba reći kako je dijalog i zahtjevan posao, jer se u dijalogu i kroz dijalog susrećemo sa cijelim čovječanstvom, s kršćanima i onima koje možemo nazvati odijeljenom braćom, i sa onima koji na bilo koji način poriču Boga i to je zapravo najteža pojava našeg doba⁶⁴. Stoga, treba imati dovoljno hrabrosti zapodjenuiti takav dijalog, naći načina za uvažavanje i obazrivost te jasno izložiti nauk Crkve i prisjetiti se Pavlove opomene: „Neka ne bude među vama razdora“ (1 Kor 1,10). Poziv na dijalog koji je uputio još Papa Pavao VI. velika je odgovornost, kojoj se može odazvati svaki onaj koji se osjeća pozvanim, i zahtjevnata zadaća za svakog kršćanina u današnje vrijeme.

ZAKLJUČAK

U našem promišljanju uvidjeli smo neke ključne trenutke u odnosu između konačnog čovjeka prema onom beskonačnom i nedokučivom kraju te početku svega postojanja. S jedne strane, pokazali smo kako osoba može pronaći uzrok i razlog da vjeruje u beskonačnu moć, koja u konačnici predstavlja onu nedokučivu Tajnu - Boga. Ali također smo pokazali da čovjek može doći i do ideje da nema beskonačne moći na početku, sredini i kraju svih stvari, te kako

⁶³ Isto, str. 3-4; i Usp. ES, 83-85.

⁶⁴ Usp. ES, 110.

čovjek zalazi u mogućnost koju nazivamo ateizam.⁶⁵ Misli o mogućnosti ateizma pokazat će nam koliko je dobro za ljude da mogu u nešto vjerovati, nešto što je izvan svake filozofije, poslanom svjedoku, koji zauzvrat, i ne čineći filozofiji nikakvu nepravdu, može reći za sebe: „Sve je meni predao Otac moj i nitko ne pozna Sina doli Otac niti tko pozna Oca doli Sin i onaj kome Sin hoće objaviti“ (Mt 11,27). Welteov izričaj da je „ateizam uvijek moguć, ali nikada nije nužan“⁶⁶ možemo razumjeti do određene mjere, ali u konačnici mogućnost ateizma leži upravo u misteriju čovječanstva općenito. Čini se da je u naše doba ateizam stekao svojevrstu povijesnu sudbinu, pa možda čak i povijesnu nužnost. Svakako, možemo i moramo razumjeti ljude koji su zašli u ateizam i koji njeguju svoj ateistički identitet. U ovome radu svakako smo to pokušali ili barem pokušali razumjeti svoje ateističke suvremenike, no krajnji razlozi povijesnog događaja koji je ateizam učinio svjetskom silom ostaju pomalo skriveni i misteriozni.

Svakako, gledajući povijest i naše doba, može se reći da je došlo vrijeme ateizma. Naš autor je mišljenja da i ateizam, kao i svako vrijeme, može i otići ili pak malo utihnuti. A za one kojima je Bog postao živo iskustvo, uvijek ostaje put vjere. No, vjernik mora živjeti sa svojim ateističkim suvremenicima te kroz dijalog nastojati ostvariti dobar i pravedan suživot između onih koji vjeruju i onih koji ne vjeruju. Vjera je ta koja uvijek može i mora ostati jaka te se u razumijevanju otvoriti svakom pojedincu. Problem naše teme, ateizma u današnje vrijeme, ne može se konačno riješiti u današnjem stanju povijesti. To može biti i prednost jer nas može učiniti poniznima i staloženima te pozvati da budemo spremni na dijalog i susret. Nemamo konačno rješenje, ali barem su se pojavili neki putovi, smjerovi i mogućnosti, koji i ako ne donose gotovo rješenje u cjelini, ipak nas mogu dovesti korak bliže k cilju suživota sa svakim pojedincem, neovisno o njegovu vjerovanju. Samo slobodni ljudi mogu slobodno pristati povjerovati ili pak ne dati svoj pristanak uz neko vjerovanje. Mi možemo pokušati biti pravi svjedoci Kristova Evanđelja i poštovati, kako svoje ljudsko dostojanstvo i identitet, tako i onog drugoga, s kojim možda ne dijelimo isto mišljenje i vjerovanje.

I, kako kaže Welte u svome predavanju *Ideologie und Religion* iz 1980. godine, sve ostalo je „stvar molitve i nade te ljubavi koja ne traži svoje i to je Gospodinov posao u njegovo vrijeme“⁶⁷.

⁶⁵ Usp. Bernhard Welte, *Die philosophische Gotteserkenntnis und die Möglichkeit des Atheismus*, 127.

⁶⁶ Usp. Bernhard Welte, *Gesammelte Schriften III/3. Zur Frage nach Gott*, 98.

⁶⁷ Usp. *Isto*, 153.

REFLECTIONS ON ATHEISM IN BERNHARD WELTE

Abstract

The great German philosopher's Bernard's Welte's thoughts about atheisms proved to be very significant and valuable for contemporary philosophical thought and are becoming ever more relevant even today. In this day and age, everything can be proven, whether it is about different beliefs, trust in science and scientific verifications, technic and technology, which is certainly gaining momentum in front of every other belief. Here, God becomes a hindrance. However, our author will show how atheism opens up some new perspectives for our time. This will be supported by his thoughts on dialogue with our atheist contemporaries, openness and responsibility towards that dialogue. The aim of this paper is to show how Welte views the emergence of atheism - as something that is not foreign or something that should be ignored, but quite the contrary, one should talk about atheism as something in which something positive can also be found - because atheism always agrees with some belief. Therefore, we should consider atheism as a phenomenon in which something positive can be found that can ultimately lead to the infinite Mystery and the foundation of everything - God. We will also take a look at how The Second Vatican Council views atheism in the pastoral constitution *Gaudium et Spes*, as well as how Pope Paul VI views atheism in the encyclical *Ecclesiam Suam*, both of which in a special way refer to atheism as an emergence of a new age, as our author points out, the historical might of this age.

Key words: Atheism, Bernhard Welte, God, *Gaudium et Spes*, *Ecclesiam Suam*